

Nacionalni identitet naspram europskog identiteta

JAN SUCH *

Sažetak

Autor razlikuje četiri razine integracije: regionalnu, nacionalnu, europsku i svjetsku. Problem identiteta javlja se na nacionalnoj i europskoj razini. Nacionalni identiteti su predmet stalnih promjena, poglavito u Europi gdje dominiraju procesi integracije i globalizacije. Danas se novi identiteti europskih država radaju iz “vertikalnog sukobljavanja” (s identitetom “višega reda”), a ne više iz “horizontalnih odnosa” s drugim nacijama. Kultura je vrlo bitna za razvoj zajedničkoga europskog identiteta. Novi europski identitet neće odijeliti Europu od ostatka svijeta. Europska je integracija zapravo tek jedan korak do globalne integracije, a europski se identitet kreće prema postizanju četvrte razine identiteta.

1. Četiri razine integracije

S obzirom na raspon procesa integracije i globalizacije, razlikuju se četiri razine integracije.¹

1. *Regionalna razina* (koja obuhvaća lokalne regije, kao i euroregije). Koordinacija gospodarstva i (možda) kulture unutar određene regije (*ili euroregije*) odvija se na ovoj razini;
2. *Nacionalna razina* (najčešće uključuje države nacionalnog karaktera) na kojoj se integriraju gospodarstvo i kultura određene nacije (*ili višenacionalne države*);
3. *Europska (sveeuropska) razina*, kakvu predstavlja Europska unija, te na posljetku;
4. *Svjetska razina*, ili drugim riječima globalna razina (u punom smislu riječi globalna).

Nema sumnje da je integracija dosegla različite stupnjeve na raznim razinama. Dosad su najviši stupanj postigle nacionalna i regionalna integracija (no nisu obuhva-

* Jan Such, Univerzitet Poznan, Poljska.

¹ Valja spomenuti da se globalizacija odnosi isključivo na određeni dio svijeta, koji obuhvaća najrazvijenije zemlje. Iz tog razloga, procesi globalizacije ne vode uvijek jačoj integraciji na svakoj razini. Na primjer, gospodarska globalizacija odnosi se ponajviše na Zapadnu Europu, Sjevernu Ameriku i Daleki istok (istočnu Aziju). Integracija gospodarstava ovih triju regija vodi stanovitoj gospodarskoj dezintegraciji na globalnoj (svjetskoj) razini (cf. Zorka 1998., 243).

ćene sve euroregije), dok se europska i – posebice – svjetska integracija mogu promatrati jedino programski, a ne činjenično.

Osim toga, ne predstavljaju sve razine integracije problem identiteta. Ovo se pitanje javlja na nacionalnoj, kao i na europskoj razini.

2. Nacionalni identitet

Nacionalni identitet nastao je tijekom razvoja nacionalnosti, a kasnije i nacije, odnosno tijekom procesa dugoga povijesnog razvoja zajednica (najčešće višerasnih) koje su često boravile na zajedničkom teritoriju, govorile istim jezikom i sačinjavale zajedničku kulturu i stanoviti uniformni psihološki sustav osobnosti.

Identiteti nacija uspostavljeni su nasuprot identitetima drugih, najčešće susjednih nacija, a odigrali su važnu ulogu u povijesti nastajućih nacija. Tako se, primjerice, identitet Poljaka iskristalizirao kao rezultat osjećaja nepripadnosti Nijemcima i Rusima koji su bili dva najvažnija (potencijalna i stvarna) neprijatelja, a kasnije i osvajača. Što se tiče identiteta Nijemaca, osim utjecaja susjednih zemalja, u njegovu je oblikovanje silan utjecaj izvršio odnos s Rusijom, zbog uloge koju je Rusija odigrala u europskoj, a posebice njemačkoj povijesti.

Trenutačno su nacionalni identiteti (koji nikad nisu bili nepromjenljivi) predmet stalnih promjena. Poglavitito u Europi, procesi integracije i globalizacije zahtijevaju novu orijentaciju, kad su posrijedi nacija i država. Novi identiteti europskih država rađaju se ne iz “horizontalnog odnosa” s identitetima drugih nacija, nego iz “vertikalnog sukobljavanja” s identitetom “višeg reda” (tj. sveeuropskog).

Nema sumnje da osim očitog problema *identifikacije sadržaja europskog identiteta* postoji i problem *prepoznavanja novih (mijenjajućih) identiteta naroda* koji čine Europsku uniju ili joj žele pristupiti. Jasno je da integracija Europe ne znači likvidaciju nacija ili država (barem u doglednom vremenskom razdoblju, mjerljivom godinama ili čak stoljećima). Premda neke funkcije država (gospodarske posebice) ili postaju zastarjele, ili ograničene (drugim riječima, preuzimaju ih globalne gospodarske korporacije ili organizacije nadnacionalnog karaktera), svejedno je država i dalje nositelj brojnih funkcija (a tako će biti i ubuduće).²

Razvoj europskog identiteta ne bi bio moguć bez velikih promjena u nacionalnoj svijesti Europljana. U ovome je došlo do stanovitog “osiromašenja”. Tako bi se moglo utvrditi da nacionalni identitet gubi važnost, što se uglavnom odnosi na elemente svijesti u vezi s *autonomijom* i *suverenitetom* države-nacije. Postoji uvjerenje da premda država-nacija dobrovoljno prebacuje neke svoje funkcije i ovlasti na institucije Unije ili druge nadnacionalne institucije, *ona ne prestaje biti (potpuno) suverena država*, već se samo odriče stanovitih *izvršnih ovlasti* koje pripadaju suverenim državama. (Bilo bi drukčije kad države ne bi ustupale svoje ovlasti i funkcije raznim institucijama, već or-

² Valja istaknuti da stanovite društveno-ekonomske funkcije države jačaju, npr. uloga brojnih suvremenih država u procesu preraspodjele nacionalnog prihoda neprekidno raste, što podrazumijeva jačanje stabilizacijske funkcije države (cf. Gwiazda 1988., 12).

ganizaciji koja bi poprimila oblik nadnacije.) No čak i kad određene institucije preuzimaju funkcije države, uloga države je u velikoj mjeri ograničena, a njezina autonomija prilično smanjena.

Naravno, djelomični gubitak autonomije nacionalne države teško je prihvatljiv, s obzirom na domoljubne tradicije europskih nacija, često nacionalistički obojenih. No gospodarski činitelji objašnjavaju takvo djelomično žrtvovanje autonomije. Pa ipak, gospodarska racionalnost ne bi trebala biti najviša vrijednost prema kojoj se ljudi upravljaju. No ona je ipak važnija u usporedbi s političkim neusklađenostima među ljudima (nacijama i državama). Gospodarska racionalnost sad prelazi granice nacija i država. S jedne strane, ta je racionalnost na europskoj razini, a s druge ona zahvaća gospodarske sustave gotovo cijelog svijeta i postaje racionalnost na globalnoj razini.

Ova činjenica ukazuje na još jednu važnu sastavnicu preobrazbi koje se primjećuju u nacionalnoj svijesti (a istodobno u osjećaju nacionalnog identiteta) suvremenih Europljana. Gospodarska su pitanja sad važnija od politike. To je sretna podudarnost, jer se zna da "politika dijeli, a ekonomija ujedinjuje". U ovom kontekstu je očito da bi bez integracijske funkcije gospodarstva, Europa (uključujući i zapadnu) još bila vojno i politički podijeljena.

Buduće preobrazbe u nacionalnoj svijesti europskih naroda sigurno će biti u čvrstoj korelaciji s procesima koji oblikuju europsku svijest.

3. *Europski identitet*

Čak i danas se može predvidjeti koje će sfere društvenog života biti obuhvaćene europskim identitetom, a koje to nikad neće biti.

Europska kultura (kao i civilizacija) postoji već dugo. Stoga nije sporno da europski identitet uključuje i kulturni. Moglo bi se čak i reći da ovaj potonji predstavlja "kičmu" europskog identiteta.³

Pozitivno je da europski identitet obuhvaća gospodarsku sferu, koja je pokretačka sila europske (i svjetske) integracije i globalizacije. Gospodarska integracija (ako je dovoljno uznapredovala) iziskuje i političku i vojnu integraciju. Stoga se čini da četiri sfere određuju sastavnice europskog identiteta: gospodarska, kulturna, politička i vojna.

Tri posljednje sfere (uz izuzeće gospodarske) ukazuju na mnoge probleme koji će se najvjerojatnije pojaviti poslije ujedinjenja *čitave* Europe (uključujući sve postsovjetske države Europe). Gospodarsko ujedinjenje s postsovjetskim državama samo je pitanje vremena, dok kulturno, političko i vojno ujedinjavanje s nekima od tih zemalja (Rusijom osobito) prelazi granice imaginacije Europljana.

Utjecaj političke i vojne integracije na jačanje osjećaja europskog identiteta vodi jačem osjećaju sigurnosti (kao i većoj sigurnosti) europskih stanovnika. Izgledi za inte-

³ Ono što bi moglo pobuditi sumnje jest činjenica da se europska kultura (a i civilizacija) kadšto proglašava euro-američkom kulturom. No ne bi se smjelo unaprijed zaniijekati da europski identitet može biti unekoliko sličan ili sjevernoameričkom ili nekomu drugom identitetu.

graciju kao da isključuju mogućnost ratova između država (cf. Toffler, 1997., 24-25). Na ovom području, nacionalna racionalnost proširuje se na racionalnost na kontinentalnoj razini.

Razmislimo o tome koje sfere duh europskog identiteta vjerojatno neće zahvatiti, a koje će biti zahvaćene samo malo.

Dosad se u ovom radu kulturu spominjalo uopćeno, u cjelini. No naziv "kultura" ima brojne sastavnice. Da bi se zaključilo na što se osjećaj europskog identiteta neće odnositi, nužno je razlikovati kulturne elemente po kojima se Europljani razlikuju i koji će ih dijeliti u budućnosti. Nedvojbeno je da je obilježje Europe kulturna i tradicionalna raznovrsnost. Stoga je diskutabilno hoće li integracija Europe imati za cilj izjednačavanje ovih razlika. Integracija će uglavnom biti najvažniji element u ujedinjenju europskih zemalja. No u nekim slučajevima nove će se funkcije vjerojatno pripisati razlikama (cf. Golka 199., 153–158).

Također valja upamtiti da integracija i globalizacija, baš kao svi društveni procesi, pobuđuju otpor nekih naroda i frakcija, što pridonosi produbljivanju razlika. U Istočnoj Europi, slom starih struktura real-socijalizma temelj je društvenih sukoba. To vodi oživljavanju etničkih elemenata i nacionalističkih stajališta. Čak se i u Zapadnoj Europi mogu primijetiti stanovite decentralizirajuće tendencije između grupa koje su nekoć bile bliske (npr., u Švicarskoj ili Belgiji). Te se tendencije izražavaju u obliku nevoljkosti služenja jezikom svojih susjeda.

Vratimo se razlikovnim elementima u europskoj kulturi. Prvi i najvažniji element je religija. Ovo je ambivalentan činitelj. Prosječni Europljanin je kršćanin, što znači da kršćanske vrijednosti predstavljaju najvažniju dimenziju kršćanske filozofije i mogu se smatrati bitnom sastavnicom europskog identiteta. Iz ovog razloga, europsku se civilizaciju smatra kršćanskom.⁴ S druge strane, podjela kršćanske Europe (usprkos snažnim ekumenskim nastojanjima) u tri jasno odijeljene vjeroispovijesti, rimokatoličku, protestantsku i pravoslavnu, predstavlja snažan činitelj dezintegracije. U nekim dijelovima Europe brojni oružani sukobi vjerskog karaktera dokaz su religiozne dezintegracije. Zatim su tu inovjerci (posebice židovske i muslimanske vjere), zagovornici različitih sekta te, na posljetku, agnostici i nevjernici (ateisti).

Etika je druga važna sastavnica kulture koju treba spomenuti. Bliske veze s religijom ukazuju na činjenicu da se etika može smatrati sastavnicom europskog identiteta, osobito kad se europska etika promatra u svjetlu humanizma i ljudskih prava.

Humanizam i liberalizam u vezi s ljudskim pravima (doktrina koja ističe neotuđiva prirodna prava čovjeka) mogu predstavljati i važne kulturne elemente europskog identiteta, a također su prisutni u identitetu stanovnika Sjeverne Amerike.

Demokracija i gospodarski liberalizam (doktrina promicanja ekonomije slobodnog tržišta) također su povezane koncepcije. No ove su sfere vezane uz politiku i ekonomiju, na kojima bi se europski identitet trebao temeljiti.

⁴ Kao što je napisao Oskar Halecki: "Europa i kršćanstvo katkad se čine ekvivalentima. Europsku se civilizaciju često naziva 'kršćanskom', što je opravdanije nego je nazivati ili 'zapadnom' ili 'latinskom' (Halecki, 1994., 31).

Vratimo se području kulture. Valja spomenuti da su razlikovne sastavnice simboličke kulture, kao što su znanost, književnost i umjetnost, također važni činitelji u integraciji ljudi i odigrat će bitnu ulogu u procesu oblikovanja europskog identiteta.

Rasprava o europskom identitetu ne može izostaviti jedno važno područje, a to je jezik. U raznim europskim zemljama 350 milijuna ljudi govori dvadeset i jedan službeni jezik: tri “kongresna” jezika (engleski, francuski i njemački) i dva “polukongresna” (španjolski i ruski).

Premda je engleski bez sumnje dominantni jezik, uvjerenje da će u budućnosti svi Europljani govoriti jednim jezikom (npr. engleskim) je utopija. Jezična (kao i kulturna) konkurencija borba je za budući karakter europskog identiteta, hoće li imati engleski, francuski ili njemački “prizvuk”. No “Europska Babilonska kula” stoji na putu duhu europskog identiteta.

Također valja upamtiti da kulturna raznovrsnost i bogatstvo kulture i jezika predstavljaju važnu vrijednost određene nacije i iz tog razloga nije uputno odreći ih se. Vjerojatnost da će jedan od etničkih jezika (npr. engleski) uživati rang jedinog “kongresnog” jezika, dok će ostali jezici funkcionirati kao sredstvo komunikacije i omogućavati daljnji razvoj nacionalnih kultura.

Zaključak

Osjećaj europskog identiteta ne može biti činitelj koji će odijeliti Europu od ostatka svijeta. A to ne mogu biti ni gospodarska globalizacija svijeta ili brzi razvoj globalnih informatičkih sustava (među kojima je Internet najglobalniji). Čini se da ekonomija i informatičke znanosti također pridonose razvoju četvrte razine identiteta, univerzalnog identiteta. U ovom kontekstu, europska je integracija tek jedan korak do globalne integracije, a europski identitet blizu postizanja razine globalnog identiteta.

Ne možemo biti sigurni može li globalni identitet sazrijeti bez dodira s drugim civilizacijama. Jedino smo sigurni da bi otkriće izvanzemaljske civilizacije pojačalo i ubrzalo proces razvoja identiteta ljudi svih rasa i kultura koje žive na našem planetu.⁵

S engleskog prevela

Božica Jakovlev

⁵ Valja imati na umu da je proces oblikovanja europskog identiteta počeo u 15. stoljeću zajedno s geografskim otkrićima i kolonijalističkom ekspanzijom, pa su Europljani postali svjesni da nisu jedini stanovnici Zemlje (cf. Golka 1999., 60). “Doživljaj različite, neeuropske civilizacije najvažniji je kriterij u određivanju i utvrđivanju duha identiteta” (*ibid.*, 64. Cf. Delanty, 1999., 114–115).

Literatura

- Delanty, G., *Odkrywanie Europy. Idea, tożsamość, rzeczywistość*. Prev. R. Wlodek, Varšava-Krakov, 1999.
- Golka, M., *Cywilizacja. Europa. Globalizacja.*, Poznan, 1999.
- Gwiazda, A., Wyzwania globalizacji – zagrożenia dla polityki państw narodowych, *Przegląd politologiczny*, br. 3–4, 1998.
- Halecki, O., *Historia Europy – jej granice i podziały*. Prev. J. M. Kloczowski, Lublin, 1994.
- Toffler, A. & H., *Wojna i antywojna. Jak przetrwać na pragu XXI wieku*. Prev. B. & L. Budrecki, Varšava, 1997.
- Zorska, A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Varšava, 1998.

Jan Such

NATIONAL IDENTITY VERSUS EUROPEAN IDENTITY

Summary

The author distinguishes four levels of integration: regional, national, European and global. The identity issue occurs at the national and European levels. National identities are subject to constant change, particularly in Europe, dominated by the processes of integration and globalization. Today, the new identities of European states emerge from “the vertical confrontation” (with the “higher order” identity), and not from the “horizontal relations” with other nations. Culture is essential in the development of a common European identity. The new European identity is not going to isolate Europe from the rest of the world. As a matter of fact, the European integration is but a single step in the direction of the global integration, and European identity a stage in achieving the fourth identity level.